

BIULETYN

Nr 69 (818) • 28 czerwca 2011 • © PISM

Redakcja: Marcin Zaborowski (redaktor naczelny), Agnieszka Kopeć (sekretarz redakcji),
Łukasz Adamski, Beata Górka-Winter, Artur Gradziuk, Leszek Jesień,
Beata Wojna, Ernest Wyciszkiewicz

Dyskurs narodowościowy na Litwie a polityka władz litewskich wobec mniejszości narodowych

Kinga Dudzińska

Litwa nie wypracowała spójnej polityki wobec mniejszości narodowych. Coraz częściej stawiane są jej zarzuty o ich dyskryminację oraz dążenie do ich asymilacji, a przynajmniej ścisłej integracji tych grup ze społeczeństwem litewskim. Kwestia mniejszości narodowych: ich praw i roli, jaką powinny odgrywać, jest w litewskiej debacie publicznej w ostatnich latach dyskutowana coraz częściej. Towarzyszą jej kontrowersje na tle historycznym, umacniające stereotypy narodowe.

Mniejszości narodowe na Litwie. Współczesną Litwę, głównie jej wschodnie i południowo-wschodnie obszary, jak też większe miasta, zamieszkuje co najmniej kilka mniejszości narodowych – ogółem stanowią one 17% ludności państwa. Według danych urzędowych z 2010 r. ok. 6% mieszkańców to Polacy, a 4,8% – Rosjanie. Oprócz nich na Litwie mieszkają m.in. Białorusini, Ukraińcy i Żydzi (od 0,1 do ponad 1%).

Polacy mają swoją reprezentację polityczną – Akcję Wyborczą Polaków na Litwie (AWPL), z kolei Rosjanie utworzyli Związek Rosjan Litwy oraz Sojusz Rosyjski, który w ostatnich wyborach parlamentarnych i samorządowych wszedł w koalicję z AWPL. Mniejszość rosyjska jest jednak mniej aktywna politycznie niż polska. Nawet w Wisaginie, gdzie głównie mieszka ludność rosyjskojęzyczna, samorząd tworzą partie litewskie.

Mniejsze aspiracje Rosjan do udziału we władzach oraz brak konsekwentnego programu politycznego powodują, że aktywność mniejszości rosyjskiej nie wywołuje większych kontrowersji. Jednocześnie to Rosjanie wspierali Polaków, sprzeciwiając się nowelizacji ustawy o oświacie, w następstwie czego prawdopodobnie pogorszy się dotychczasowe położenie szkolnictwa mniejszości narodowych (głównie ze względu na zaostrzone wymogi dotyczące zasad tworzenia klas). Zaznaczyć należy, że masowa kultura rosyjska w społeczeństwie litewskim jest dość powszechna, podobnie jak znajomość rosyjskiego. To właśnie język rosyjski jest wśród litewskiej młodzieży szkolnej drugim po angielskim najczęściej wybieranym językiem obcym (80%).

Dyskurs narodowościowy na Litwie. Od 2008 r. w debacie publicznej coraz częściej pojawia się kwestia mniejszości narodowych, głównie w kontekście należnych im praw, jak też realizacji przez państwo litewskie zobowiązań międzynarodowych w tym zakresie. Jednocześnie następuje pewna radykalizacja dyskursu narodowościowego, o czym świadczą m.in. skrajne wypowiedzi niektórych polityków reprezentujących różne środowiska polityczne, od rządzących konserwatystów i chrześcijańskich demokratów po przedstawicieli lewicy. Choć większość członków elit litewskich zapewne nie podziela skrajnych haseł swoich kolegów, obecnie rządziej wyrażają oni wobec nich dezaprobatę. Również w mediach przeważają radykalne postawy.

Władze litewskie odrzucają zarzuty o łamanie praw mniejszości narodowych. Uważają, że dyskryminacja wobec mniejszości nie ma miejsca oraz że mniejszości znajdują się w uprzywilejowanym położeniu, a także wskazują na konieczność ich integracji. Jednocześnie mniej czy bardziej oficjalnie

zarzucają Polakom litewskim, rzadziej Rosjanom, brak obywatelskiej postawy. Właśnie podkreślanie zobowiązań wynikających z posiadania obywatelstwa litewskiego, a zatem konieczności przestrzegania prawa, stanowi u większości ugrupowań politycznych wspólną cechę w argumentacji na rzecz wzmocnienia poziomu integracji mniejszości narodowych z Litwinami.

O zachodzącej radykalizacji dyskursu narodowościowego świadczą nie tylko hasła skandowane podczas demonstracji nacjonalistów z okazji święta odzyskania niepodległości 11 marca, ale i aktywizacja ekstremalnych organizacji (np. Vilnija). Radykalizacji dyskursu sprzyja również trudna sytuacja ekonomiczna kraju, w którym utrzymuje się wysokie bezrobocie (17%) oraz wzrasta poziom emigracji (w 2010 r. wyemigrowało 80 tys. osób). Kwestia tożsamości narodowej wypłynęła również przy okazji debaty na temat obywatelstwa, które zamierzano przyznać Litwinom mieszkającym za granicą.

Radykalne hasła polityków często mają charakter instrumentalny i populistyczny, przy czym nie zawierają elementów merytorycznych. Dyskusja o polityce wobec mniejszości sprowadza się głównie do stosunków litewsko-polskich. Sprawy Rosjan są jej przedmiotem w znacznie mniejszym zakresie, a sytuacja pozostałych narodowości – w znikomym. Równolegle toczy się debata intelektualistów i ekspertów, którzy analizują stosunki między Polską a Litwą głównie przez pryzmat historii oraz obecnego położenia mniejszości narodowej. Część z nich kieruje do władz litewskich zastrzeżenia dotyczące działań wobec Polaków litewskich i pozostałych narodowości oraz polityki zagranicznej Litwy wobec Polski. Na uchybienia w przestrzeganiu postanowień Międzynarodowej konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej wskazują analizy litewskiego Instytutu Monitoringu Praw Człowieka. Pewne elementy polityki rządu litewskiego wobec Polski krytycznie oceniono również w niedawnym raporcie Ośrodka Studiów Europy Wschodniej w Wilnie.

Stosunek rządu do problematyki mniejszości narodowych. Polityka władz litewskich wobec mniejszości opiera się na strategii rozwoju integracji do 2015 r. W dokumencie tym wskazano na niższy status społeczny mniejszości narodowych w państwie, wśród których występuje wyższe bezrobocie i słaba znajomość języka litewskiego. Problemem przy ocenie położenia mniejszości jest jednak brak szczegółowych statystyk oraz wnikliwych badań na temat sytuacji poszczególnych narodowości. W styczniu 2010 r. zmniejszono o 30% finansowanie przeznaczone na jej realizację. Zlikwidowano również Urząd do spraw Mniejszości Narodowych i Emigracji. Kwestie mniejszości rozstrzyga od 2010 r. Ministerstwo Kultury, w którym utworzono odpowiedni wydział. Obowiązująca od 1989 r. ustawa o mniejszościach narodowych wygasła 1 stycznia 2010 r. i trudno przewidzieć, kiedy zakończą się prace legislacyjne nad nowymi przepisami. Kolejną niekorzystną dla mniejszości narodowych decyzją władz była wspomniana już nowelizacja ustawy o oświacie. Ponadto w kwietniu 2010 r. parlament odrzucił projekt liberalizujący zasady pisowni imion i nazwisk, a orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z maja 2011 r. potwierdziło uprawnienia państwa do wewnętrznej regulacji tej kwestii. Jednakże zwiększająca się liczba małżeństw zawieranych z obcokrajowcami może spowodować, że dotychczas negatywne stanowisko władz przeciwnych złągłodziu przepisów w tym zakresie może ulec zmianie.

Wnioski i rekomendacje dla Polski. Działania władz litewskich, uzasadnione zarówno sytuacją budżetową, jak i zmianami demograficznymi oraz koniecznością integracji mniejszości narodowych, mogą spowodować, szczególnie w dłuższej perspektywie, pogorszenie się dotychczasowego położenia poszczególnych grup narodowych. Litwa gwarantuje mniejszościom narodowym podstawowe prawa, a jej polityka wobec tych grup zmierza, jak się wydaje, w kierunku stricte integracyjnym. Wynika to głównie z postawy władz, odrzucających wiele postulatów mniejszości narodowych, przy czym na postawę tę wpływają również stereotypy i uprzedzenia wobec mniejszości, które dominują w mediach oraz często występują w opiniotwórczych środowiskach biorących udział w debacie publicznej. Z uwagi na obecny kontekst polityczny i wybory parlamentarne, które odbędą się jesienią 2012 r., trudno się spodziewać, by w najbliższym czasie Litwa diametralnie zmieniła swoje stanowisko wobec problematycznych kwestii. Niemniej jednak w debacie publicznej coraz częściej wskazuje się na konieczność ich rozwiązania, czego symptomem może być zamiar licznej grupy posłów skierowania ustawy o oświacie do Sądu Konstytucyjnego.

Polska, niezależnie od kontynuowania presji na władze litewskie celem poprawy położenia mniejszości polskiej, powinna przede wszystkim wspierać działalność organizacyjną Polaków na Litwie, szczególnie w sferze edukacji najmłodszych, jak też w doształcaniu kadry nauczycielskiej. Równie ważne są posunięcia z zakresu dyplomacji publicznej wobec litewskiej opinii publicznej. Ważnym składnikiem polskich działań powinna być intensyfikacja dialogu na temat historii stosunków polsko-litewskich, któremu służyłoby powołanie w Wilnie polskiego instytutu historycznego. Odmienna interpretacja historii jest bowiem jednym z głównych źródeł uprzedzeń oraz obaw Litwinów wobec mniejszości narodowych zamieszkujących Litwę.